

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE KADIN İŞ GÜCÜNE KATILIM ORANINDA DOĞURGANLIK VE İKTİSADİ GELİŞİMİN İNCELENMESİ: GENİŞLETİLMİŞ-ARDL ANALİZİ

Ayşe ERYER

Dr., Bağımsız Araştırmacı

ayse_zabun46@hotmail.com

orcid: 0000-0002-6556-1605

Özet

Ülkelerin sürdürülebilir iktisadi büyüme ve kalkınmalarının gerçekleştirilebilmesi için yeterli düzeyde nitelikli bir iş gücü yapısına sahip olması gerekmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların ekonomik yaşama dahil olma düzeyinin değerlendirilmesi açısından temel bir gösterge niteliği taşır. Bu oran, kadınların ekonomik ve sosyal kalkınmadaki rolünün önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada Türkiye’de 1990-2022 dönemi veri seti kullanılarak kadın iş gücüne katılım oranı doğurganlık ve iktisadi gelişim ilişkisi Genişletilmiş ARDL tekniği ile incelenmiştir. Yapılan ampirik bulgularda seriler arasında uzun dönemli kointegrasyon ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönem katsayı tahmin sonuçların da ise doğurganlık oranındaki artışların söz konusu dönemde Türkiye’de kadın iş gücüne katılımı negatif yönde etkilediği iktisadi büyümenin ise pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İş Gücüne Katılım Oranı, Doğurganlık, İktisadi Gelişim

INVESTIGATION OF FERTILITY AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN FEMALE LABOUR FORCE PARTICIPATION RATE IN TURKEY: AUGMENTED-ARDL ANALYSIS

Ayşe ERYER
PhD, Researcher
ayse_zabun46@hotmail.com
orcid: 0000-0002-6556-1605

Abstract

Countries must have a sufficiently qualified workforce to achieve sustainable economic growth and development. The female labor force participation rate is a key indicator for achieving gender equality and assessing the level of women's participation in economic life. This rate demonstrates the significant role of women in economic and social development. In this context, this study uses the Extended ARDL technique to examine the relationship between the female labor force participation rate, fertility, and economic development in Turkey using the 1990-2022 dataset. Empirical findings indicate a long-term cointegration relationship between the series. Long-term coefficient estimation results indicate that increases in the fertility rate negatively impacted female labor force participation in Turkey during this period, while economic growth positively impacted it.

Keywords: Female Labour Force Participation Rate, Fertility, Economic Development

Giriş

Ekonomik büyüme, bir ekonominin temel makroekonomik hedeflerinden biridir. Büyümenin sağlanması, toplumsal refahın artmasını ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Ekonomik büyüme, üretim kapasitesindeki artış olarak tanımlanabilir ve bu büyümenin temelinde sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeler olduğu konusunda iktisatçılar arasında genel bir görüş birliği vardır. Ancak, 1980'li yıllardan itibaren beşeri sermayenin de ekonomik büyümenin önemli kaynaklarından biri olduğu düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Beşeri sermaye, ekonomik faaliyetlerde yer alan bireylerin sahip oldukları beceri, bilgi ve diğer olumlu özellikleri kapsamaktadır. Bu faktörler, üretim süreçlerinde daha verimli ve etkin bir şekilde kullanılmayı sağlamaktadır (Eser ve Gökmen, 2009: 43).

Sürdürülebilir iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesinde kadınların işgücüne katılımı önemli bir etmen olarak değerlendirilmektedir (Serel ve Özdemir, 2017: 133). İş hayatında kadın, genel olarak daha düşük ücretli olan işlerde çalışmaları, işgücüne katılım oranlarının az olması gibi sebepler yüzünden ikincil konumda değerlendirilmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde kadınlar eğitim olanaklarından yeterli düzeyde faydalanamamaktadırlar (Şahin, 2022:278).

Dolayısıyla kadınların işgücüne katılımı, bir ülkenin iktisadi kalkınması ve toplumsal refahı açısından önem teşkil etmektedir. Türkiye'nin, bu konuda ciddi adımlar ve uygulamalar gerçekleştirdiği ancak hala kadın istihdamında birtakım problemlerle karşı karşıya kalmakta olduğu belirtilmektedir. Bu problemler arasında eğitim düzeyi, cinsiyet ayrımcılığı, ailevi sorunlar, çocuk bakımı imkânları ve lider kadın rolü gibi etmenler sıralanabilmektedir. Özellikle kırsal alanlarda, kadınların işgücüne katılımı daha düşük düzeylerde gerçekleşmektedir. Bu durum, kadınların toplumsal ve iktisadi gücünün tam olarak değerlendirmesinde engel teşkil etmektedir (Gözüm, 2024:110).

Kadın iş gücüne katılım oranı, sürdürülebilir iktisadi büyüme ve kalkınmada önem teşkil eden bir etmen olduğundan, sosyal ve kültürel faktörler, iktisadi yapılar ve politika değişiklikleri gibi çeşitli unsurlardan etkilenmektedir.

Kadınların iş gücüne katılımını belirleyen önemli etkenlerden biri de doğurganlık oranıdır. Pek çok araştırmada ele alınan bu konuya ilişkin bulgular, bölgesel farklılıklar göstermekle birlikte, doğurganlık oranı ile iş gücüne katılım oranı arasında genellikle ters yönlü bir ilişki olduğu ortaya koyulmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kadınlara sağlanan olanakların artmasıyla birlikte doğurganlık oranlarında yükselme görülmekte, kadınların iş gücüne yeniden katılım süreci hızlanmakta ve çocuk sahibi olmanın getirdiği fırsat maliyeti azalmakta olduğu savunulmaktadır (Küçükbay ve Kocabaş, 2023:34-35).

Ekonomik büyümenin, kadınların iş gücüne katılımı üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri olduğu ifade edilmektedir. Ekonomik kalkınma süreciyle özellikle hizmet sektörü gibi kadın istihdamına uygun alanlarda iş olanaklarının çoğalması, kadınların istihdam piyasasına dâhil olmasını destekleyici bir rol oynamaktadır. Geleneksel kalkınma kuramlarına göre, ekonomik büyüme toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltma potansiyeline sahiptir. Kadınların ekonomik faaliyetlerde daha aktif şekilde yer almaları, büyümenin hem bir sonucu hem de onu besleyen bir unsuru olarak değerlendirilmektedir (Seguino, 2000: 1213-1215).

Bu kapsamda çalışmada kadın iş gücüne katılım oranında doğurganlık ve iktisadi gelişimin etkisi Türkiye özelinde incelenmiştir. 1990-2022 dönemi veri setinin kullanıldığı çalışmada Augmented ARDL analizi tekniği (A-ARDL) kullanılmıştır. Çalışmada giriş bölümünü takiben konuya yönelik literatür incelemesine yer verilmiştir. Genel olarak literatür değerlendirildiğinde bu yöntemin kullanılmadığı görülmektedir. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Üçüncü bölümde metodoloji, veri seti- dönem tanıtılmış ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise bu konuyla ilgilenen araştırmacılar, politika yapımcılar için öneriler ele alınmış ve çalışma sonlandırılmıştır.

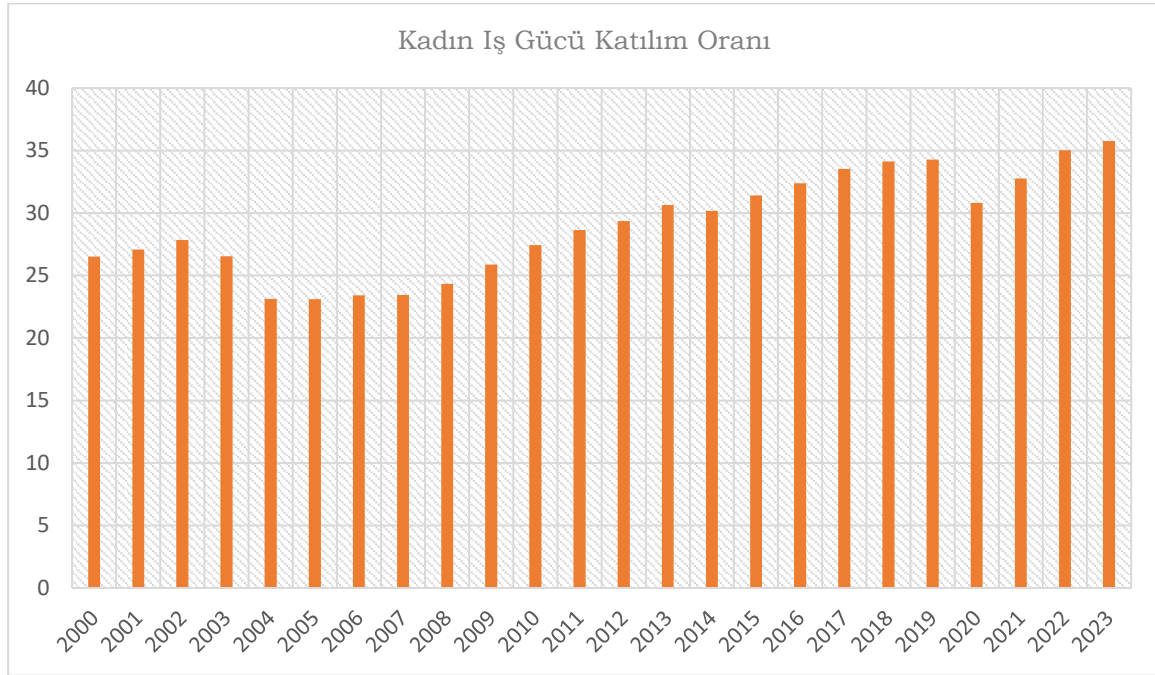
1. Türkiye’de Kadın İstihdamın Genel Yapısı ve Güncel Durumu

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de kadın istihdamının genel yapısı ve gelişim süreçleri ele alınmıştır. Kadın istihdamında etkili olan etmenler değerlendirilmiş ve yıllara göre kadın istihdamının betimsel verilerle değerlendirilmesi yapılmıştır.

Türkiye’de kadın istihdamını ele aldığımızda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de henüz istenilen düzeyde olmadığı düşüncesi hâkimdir. Erkek iş gücüne katılım ve kadın iş gücüne katılım kıyaslandığında arada ciddi oranlarda farklılıkların olduğu görülmektedir. Kadınların iş gücüne katılımını etkileyen ekonomik, sosyal-demografik gibi pek çok etmenin olduğu belirtilmektedir. Türkiye’de kadın istihdamını etkileyen etmenler ise şu şekilde sıralanabilir (Odabaşı ve Özer, 2023: 49-50 ; Karaaslan 2021: 162-163):

- Geleneksel aile yapısı
- Toplumsal değerler
- Ev ve çocuk bakımında kurumsallaşmanın olmaması
- Kadınların işgücü piyasasında bulunmalarına yönelik bir mekanizmaların olmaması
- Toplumsal cinsiyet temelinde iş bölümü
- Kadın emeğine talebin daha az olması
- Ekonomide istihdam hacminin düşük olması
- Kırdan kente göç yaşanması
- Tarımsal üretim yapısının çözülmesi
- Kadınlarda genel ve özel düzeyde mesleki eğitim seviyesinin düşüklüğü
- Ekonomide izlenen politikalar

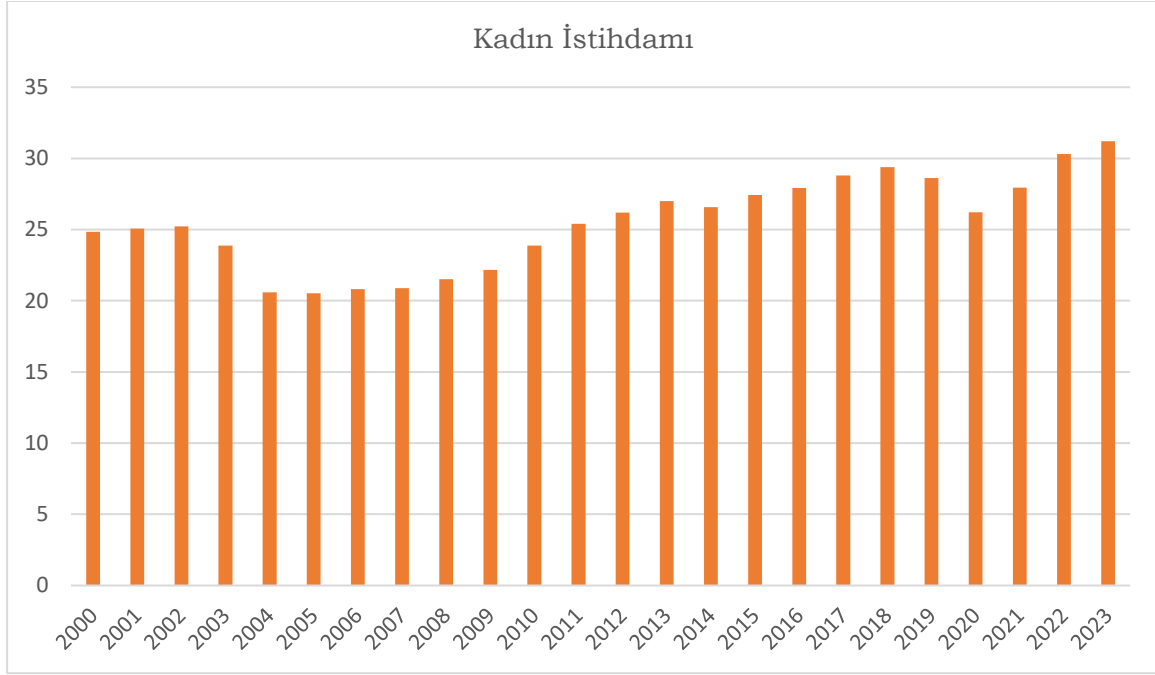
Kadın iş gücünün iş gücü piyasalarına katılması, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin temel faktörlerinden biridir. Toplum nüfusunun yarısını oluşturan kadınların iş gücü piyasasında yer almaması verimli ve sürdürülebilir iktisadi büyümenin önünde bir engel olarak görülmektedir. Kadınların iş gücünde etkin bir şekilde yer alması hem ekonomik hem de sosyal açıdan olumlu sonuçlar meydana getirmektedir. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların çeşitli sebeplerden istihdama katılamaması, nüfusun yarısının atıl kalması anlamına gelmektedir. İstihdamın bir ülkenin en önemli kalkınmışlık göstergelerinden biri olduğu düşünüldüğünde Türkiye’de kadın istihdamı oranlarının önemi anlaşılmaktadır.

Şekil 1. Türkiye’de 2000-2023 Dönemi Kadın İş Gücüne Katılım Oranı

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden elde edilerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1, yıllar içerisinde kadın iş gücüne katılım oranında meydana gelen değişimleri göstermektedir. Şekle bakıldığında 2008 yılı küresel ekonomik krizin etkisi ve son küresel sağlık krizi olan 2019’da görülen Covid salgını döneminde kadın iş gücüne katılım oranında bir önceki yıla göre düşüşlerin yaşandığı görülmektedir.

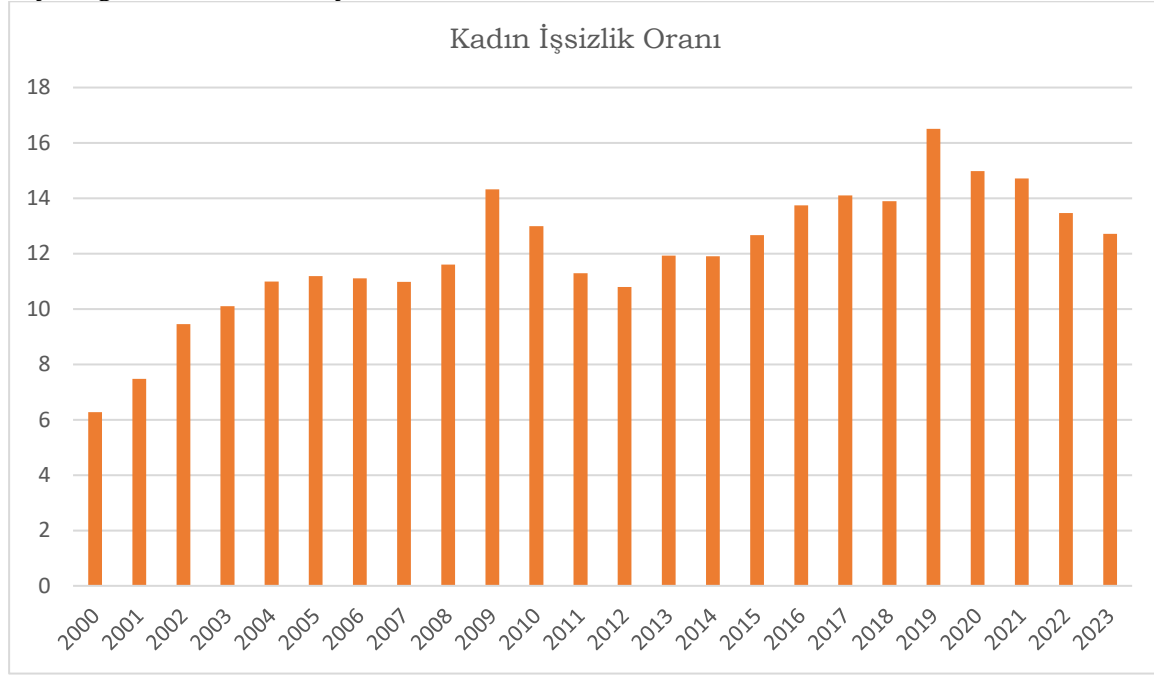

Şekil 2: Türkiye’de 2000-2023 Dönemi Kadın İstihdamı (15 ve üzeri)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden elde edilerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de kadın istihdam oranlarını gösteren bu şekle göre, 2003 ve 2010 arası dönemde kadın istihdamının düşük düzeylerde olduğu görülmektedir. 2015 yılı itibarıyla artmaya başlayan kadın istihdamı 2018 yılında %29,37 olarak gerçekleşmiş ve en yüksek düzeye ulaşmıştır. 2018 yılından 2020 yılı da dâhil olmak üzere azalma göstererek kadın istihdamı 2020 yılında %26,2 olarak gerçekleşmiştir. Kadın istihdamının bu kadar düşmesindeki etken olarak ise 2019 yılında başlayan Covid -19 küresel sağlık krizinin etkisinin olduğu ifade edilebilir (Odabaşı ve Özer, 2023: 51).

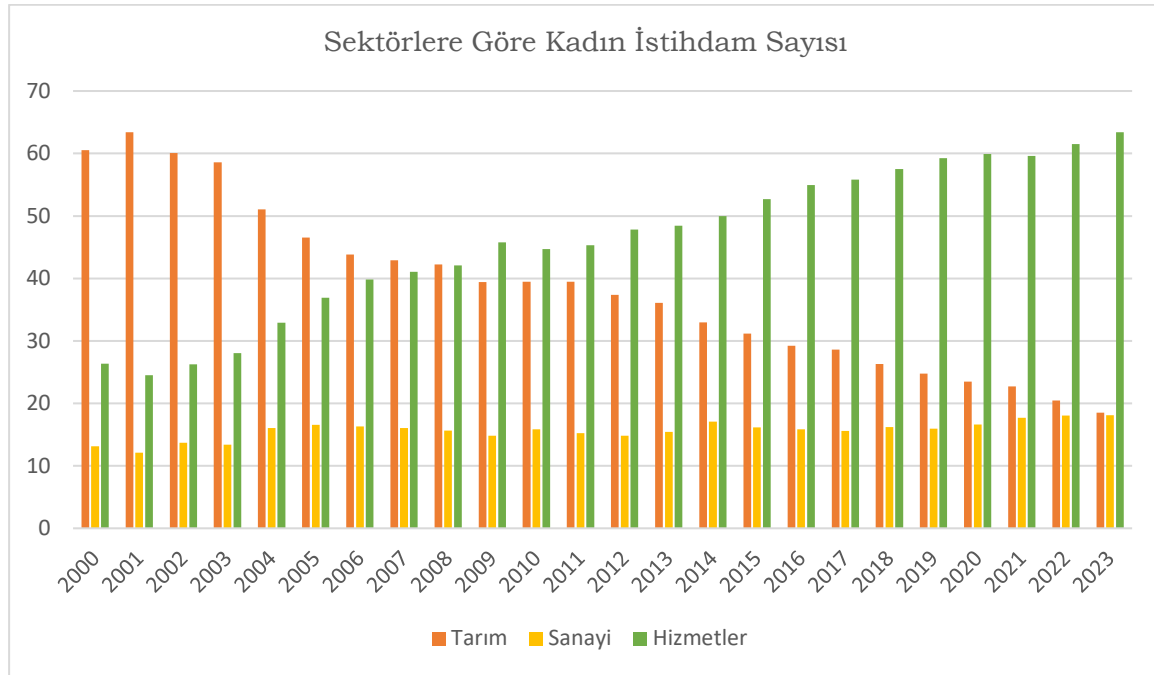
İşsizlik Türkiye’nin hem sosyal hem de ekonomik anlamda etkilendiği temel sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. İşsizlikten en fazla etkilenen gruplardan biri de kadınlardır. İktisadi krizlerin meydana geldiği dönemlerde işsizlik oranında artışların yaşandığı görülebilmektedir. Bu dönemler değerlendirildiğinde kadınlar en fazla etkilenen kesim olarak görülmektedir (Bolcan, 2006: 42)

Şekil 3: Türkiye’de 2000-2023 Dönemi Kadın İşsizlik Oranı

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden elde edilerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3’te yıllara göre kadın işsizlik oranına bakıldığında, Türkiye’de kadın işsizlik oranının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Pandemi dönemi, dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de işsizlik oranını etkileyen önemli bir sağlık krizi olmuştur. 2020 yılında bu sağlık krizinin etkisiyle istihdam oranı düşerken, işsizlik oranında beklenen artışın aksine bir gerileme yaşanmıştır. Bu durum, birçok kişinin salgın nedeniyle iş aramaktan vazgeçerek işgücü piyasasının dışında kalmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Göktaş, 2023: 33).

Şekil 4: Türkiye’de 2000-2023 Dönemi Kadın İstihdamının Sektörlere Göre Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası verileri elde edilerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bir ülkenin kalkınma seviyesinin temel göstergelerinden biri de istihdamın sektörel dağılımı olarak belirtilmektedir. Türkiye’de istihdamda olan kadınların geneli kırsal bölgelerde ücretsiz aile işçisi olarak çalışma hayatında yer almaktadır. Ücretsiz aile işçisi olarak kırsal bölgelerde çalışan kadınların, şehre göç ettiklerinde ücretli işlerde istihdam edilme oranlarının düşük olduğu görülmektedir (Karatepe ve Türkmen, 2025:188).

Şekil 4’te 2000-2023 yılında Türkiye’de kadın istihdamının sektörel dağılımı gösterilmektedir. Şekil incelendiğinde kadınların en çok hizmetler sektöründe istihdam edildiği ve yıllar itibarıyla arttığı görülmektedir. Tarım sektöründe ise yıllar içinde bir azalmanın olduğu ifade edilebilmektedir.

2020 yılında genel olarak kadınların iş gücüne katılım oranlarında azalma gözlemlenmiş olsa da, hizmetler sektöründe kadın istihdamında artış yaşanmıştır. Bu durumun temel nedeni, eğitim, finans, sigorta, pazarlama gibi hizmet alanlarının Covid-19 sürecinde çevrim içi sistemlere daha hızlı uyum sağlamasıdır. Bu sektörlerde çalışan kadınlar, uzaktan çalışmaya geçişle birlikte istihdamlarını sürdürebilmiştir. Buna karşılık, fiziksel olarak iş yerinde bulunmayı gerektiren sanayi ve tarım gibi sektörlerde ciddi oranda istihdam kayıpları meydana gelmiştir (Yiğen ve Kabakçı, 2022)

2.Literatür

Kadınların işgücüne katılımı ve emek arzı, birçok faktör tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak biçimlendirilmektedir. Bu faktörler, kadınların iş dünyasındaki konumunu, olanaklarını ve engellerini belirleyerek istihdam dinamiklerini büyük ölçüde şekillendirir (Eren, 2024:16).

Son dönemlerde literatür araştırmaları değerlendirildiğinde kadınları iş gücü piyasasına düşük katılımlarının sebeplerini tespit etmek ve kadın iş gücüne katılım oranına etki eden faktörlerin neler olduğunu araştırmaya yönelik çalışmaların olduğu görülmektedir. Yapılan incelemelerde genellikle kadın işgücüne katılım, kadın istihdamı ve ekonomik büyüme ilişkisi başta olmak üzere sosyal ve demografik göstergelerle de farklı yönlerden kadın iş gücüne katılım oranı araştırılmaktadır. Bu analizlerde çeşitli ülke-ülke grubu, yöntem dönem ve yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Literatür değerlendirildiğinde Augmented ARDL (A-ARDL) analizinin kullanılmadığı görülmektedir. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kadın işgücüne katılım ve bunu etkileyen etmenlerin neler olduğuna yönelik çalışmalar şu şekilde özetlenmektedir:

Brewster ve Rindfuss (2000) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, 21 gelişmiş ülkeye ait 1965–1998 dönemi verileri kullanılarak doğurganlık ve kadın iş gücüne katılım oranı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, doğurganlık oranı ile kadınların iş gücüne katılımı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Engelhardt vd., (2004), Fransa, İtalya, Batı Almanya, Birleşik Krallık, İsveç ve ABD’de 1960-2000 döneminde yaptıkları makro zaman serileri analizi ile kadın işgücüne katılım ile doğurganlık arasında çift yönlü bir ilişkinin varlığını belirlemiştir. Narayan ve Smyth (2006) ise Avustralya’da 1960-2000 yıllarını kapsayan çalışmalarında Granger nedensellik ve eş bütünleşme analizini kullanarak, doğurganlık oranından kadın işgücüne katılım oranına doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğunu, ayrıca bebek ölüm hızı ile kadın işgücüne katılım oranı arasında çift yönlü bir ilişkinin bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Luci (2009), 1964-2005 döneminde 184 ülkeyi kapsayan panel veri analizinde, kadın istihdamındaki artışın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini, ancak büyümenin kadın istihdamı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Mishra vd., (2010), G-7 ülkelerinde 1960-2006 yıllarında panel veri analizi ile doğurganlık oranlarındaki artışın kadınların işgücüne katılımını azalttığını tespit ederken, aynı yıl yapılan bir başka çalışmada 28 OECD ülkesi için kadın işgücüne katılım oranı ile doğurganlık oranı arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. De Laat ve Sevilla Sanz (2011), 1983-1994 yıllarında OECD ülkeleri üzerinde yaptıkları EKK analizinde, kadınların işgücüne katılımı ile doğurganlık hızı arasında ülke bazında negatif, bölgesel bazda ise pozitif bir ilişkinin olduğunu belirlemiştir. Bhalla ve Kaur (2011) ise Hindistan’da Tobit modeli kullanarak, kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörlerin kişisel gelir, eğitim seviyesi, ekonomik durum, kır-kent ayrımı ve doğum hızı olduğunu göstermiştir.

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar arasında, Kutlar vd., (2012), 1988-2009 yılları kapsamında, uzun dönemde değişkenler arasında ilişkinin olduğunu belirlemiş, Kızılgöl (2012) ise kırsal ve kentsel alanlarda kadınların işgücüne katılımında en önemli etmenin eğitim düzeyi olduğunu tespit etmiştir. Üçler ve Kızılkaya (2014), 2004-2013 veri seti kapsamında 12 bölgedeki panel veri analizinde kadın iş gücüne katılım ile boşanma arasında pozitif, doğurganlık ile negatif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Uysal vd., (2016), VAR analizi kapsamında kadınların yükseköğretim okullaşma oranındaki artışın işgücüne katılımı olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Altuzzara vd., (2019) ise AB ülkelerinde kadınların eğitim düzeyi ile işgücüne katılımı arasında pozitif, 13 ülkede ise doğum oranları ile kadın işgücüne katılımı arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir.

Ek olarak, Türüoğlu (2018) kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki tespit etmiş, Aksoy vd., (2019) evli kadın sayısı ve işsizlik oranının kadın istihdamını belirleyen en önemli etmenler olduğunu bulmuşlardır. Karaca ve Çımat (2022), çalışmada işsizliğin ve kadın istihdamının doğurganlık üzerindeki etkisini incelemiş ve elde edilen bulgulara kadınların iş gücüne katılım oranı ile doğurganlık oranı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak, Özaklı ve Khanalizadeh (2023) Türkiye'de okul öncesi ve ilköğretim fiyat endeksindeki artışın genç ve yetişkin kadın istihdamını azaltırken, cinsiyete göre ücret farkındaki artışın her iki yaş grubundaki kadın istihdamını artırdığını tespit etmişlerdir. Simba ve Güneş (2023) ise MENA ülkelerinde doğurganlık oranından kadın işgücüne katılım oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu belirlemişlerdir. Bu araştırmalar genel olarak kadın işgücüne katılımı etkileyen faktörlerin ülkeler ve dönemler arasında çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Daha güncel çalışmalardan biri olan Uzkuurt (2024), Güney Avrupa refah devletlerinde kadınların işgücüne katılımını eğitim seviyesi ve boşanma oranının olumlu etkilediğini, doğurganlık oranı ve ekonomik büyümenin ise anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur.

Marjanovic vd., (2024) ise AB ülkelerinde kadın işgücüne katılım ile ekonomik büyüme ve doğurganlık oranı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Literatür genel olarak değerlendirildiğinde kadın istihdamını etkileyen etmenlerde farklı değişken ve yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Farklı ülke ve ülke gruplarının, yöntem ve dönemin ele alındığı çalışmalarda A-ARDL tekniğinin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

3. Metodoloji ve Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde kullanılan veri seti, model hakkında bilgi verilmiştir. Modelde kullanılan yöntemin metodolojisi ele alınmış ve elde edilen bulgular Türkiye özelinde değerlendirilmiştir.

3.1 Veri Seti Özellikleri

Bu çalışmada kadın iş gücüne katılım, doğurganlık ve iktisadi büyüme ilişkisi Türkiye için 1990-2022 dönemi veri seti kapsamında incelenmiştir. Modelin bağımlı değişkeni kadın iş gücüne katılım, LKİ, bağımsız değişkenleri doğurganlık oranı, LFER ve ekonomik büyüme değişkeni LGSYİH olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlere Dünya Bankası veri tabanından ulaşılmıştır. Değişkenlere ilişkin açıklayıcı bilgiler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Açıklamaları	Dönem-Kaynak

LKİ	Logaritmik Kadın İş Gücüne Katılım Oranı(Toplam Kadın %)	1990-2022/Dünya Bankası
LFER	Doğurganlık hızı, toplam (kadın başına doğum)	1990-2022/Dünya Bankası
LGSYİH	Kişi Başı GSYİH(Cari ABD \$)	1990-2022/Dünya Bankası

Çalışmada kullanılan model literatürde yer alan Mishra vd.(2010), De Laat Sevilla Sanz(2011), Uz Kurt, vd.,(2024) çalışmalarındaki modeller referans alınarak oluşturulmuştur. Logaritmaları alınmış regresyon modeli denklem (1) de gösterilmektedir.

$$LKİ_t = \alpha_0 + \alpha_1 LFER_t + \alpha_2 LGSYH_t + \mu_t \quad (1)$$

Değişkenler arasındaki ilişki;

Toplam doğurganlık oranı, doğurganlık çağındaki bir kadının yaşamı boyunca doğurması beklenen ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalarda, doğurganlık oranları ile kadınların iş gücüne katılım oranları arasında genellikle ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir Bunun nedeni, daha yüksek doğurganlık oranlarıdır ve bu da daha fazla aile bakımı sorumluluğu getirme eğilimindedir. Daha fazla çocuğu olan kadınların aile ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla zaman ve enerji harcamaları gerekir, bu da işgücü piyasasında resmi istihdamda bulunma olasılıklarını sınırlar (Cameron vd., 2023). Bu ilişki ülke-ülkeler –bölgesel farklılıklar gösterebilse de, çoğu durumda iki değişken arasında negatif bir bağ olduğu varsayılmaktadır. Bu çerçevede, kadınların iş gücüne katılımı ile doğurganlık oranı arasında karşılıklı etkileşim bulunduğu, literatürdeki bazı çalışmalar tarafından da ortaya konmuştur.

Ekonomik büyüme, bir toplumun yaşam standartlarındaki iyileşmenin ya da üretim kapasitesindeki artışın bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu büyümenin ölçümünde ise genellikle Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH), Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) ve sanayi üretimi gibi makroekonomik göstergelerden yararlanılmaktadır (Eryer, vd.,2024, 1312). Kadın iş gücüne katılımı etkileyen temel etmenlerden biri de ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme ve kadın iş gücüne katılım arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu yapılan ampirik çalışmalarla da ele alınmıştır.

3.2 Metodoloji ve Bulguların Değerlendirilmesi

• Geleneksel ADF ve Foirer ADF Birim Kök Testi ve Sonuçları

Çalışmada doğurganlık oranı, ekonomik büyüme değişkeni ve kadın iş gücüne katılım değişkenlerinin kullanıldığı modelde, değişkenlerin doğru ve tutarlı sonuçlar vermesi için birim köke sahip olup olmadıklarının belirlenmesi gerekmektedir (Korkmaz, 2010:3323). Değişkenlerin birim kök düzeylerini test etmek amacıyla literatürde çok kullanılan Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testinden yararlanılmıştır. Ayrıca değişkenlere araştırma sürecinde kullanılan ve ADF birim kök testine göre güçlü olduğu kabul edilen bir diğer birim kök testi olan Christopolous ve Leon Ledesma (2010) Fourier ADF birim kök testine de yer verilmiştir. ADF ve Fourier ADF testi bulguları Tablo 2 ve 3'te gösterilmektedir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model			
	Düzey		Birinci Fark	
	t-ist	Olasılık	t-ist	Olasılık
LKİ	-2.208	0.2072	-5.729	0.0000
LFER	-1.520	0.5107	-4.213	0.0025
LGSYİH	-0.584	0.9870	-5.656	0.0001

Not: sabitli model kritik değerler%1, %5, %10 için -3.65; -2.95;-2.61

Tablo 3. Cristopoulos Leon Ledesma (2010) Fourier ADF Sabit Terimli Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	MiN.SRR	k	FADF test İstatistiği	F istatistiği
LKİ	0.01506	1	-3.50829	14.17702
LFER	0.32046	1	-0.64572	16.35796
LGSYİH	1.13399	1	-0.78836	28.372

Not: Araştırmanın T=33 gözlem sayısı dikkate alınarak %5 anlamlılık düzeyinde 1, 2, 3, 4 ve 5 frekans sayısı için kritik değerler sırasıyla -3.85, -3.28, -3.06, -2.93 ve -2.90 şeklindedir. Trigonometrik terimlerin anlamlılığını test etmek için kullanılacak kritik değer ise %5 anlamlılık düzeyinde 4.929 şeklindedir.

Modelde yer alan değişkenlerin seviye değerlerinin hem ADF hem de Fourier ADF testine göre sabitli modelde durağan olmadıkları görülmektedir. ADF birim kök testi bulgularına göre, serilerin düzeyde birim köklü olduğu sonucu belirlenmiştir. Bir durumu teyit etmek amacıyla Fourier ADF birim kök testinde yararlanılmıştır. Tablo 3'te sunulan Fourier ADF birim kök testi sonuçlarına göre de, düzey değerlerinde tüm serilere ait hesaplanan FADF test istatistiklerinin mutlak değerleri, frekans sayılarına göre belirlenen kritik eşiklerin altında kalmıştır. Bu durumda, serilerin durağan olmadığını ifade eden "birim kök vardır" şeklindeki sıfır hipotezi reddedilememektedir. Elde edilen bu bulgu, serilerin düzeyde birim kök içerdiğini göstermektedir. Fakat modelde kullanılan değişkenlerin birinci farkı alındığında aynı dereceden durağan oldukları tespit edilmiştir.

• Genişletilmiş ARDL Analizi ve Sonuçları

Çalışmada ele alınan modelin analizinde yöntem olarak genişletilmiş ARDL sınır testi yöntemi tercih edilmiştir. Genişletilmiş ARDL modeli, geleneksel ARDL modelinde bulunan bazı sınırlılıkları gidermek amacıyla geliştirilmiştir (Pata ve Çağlar, 2021: 6). Literatürde Pesaran vd.(2001)'in geliştirdiği geleneksel ARDL yaklaşımı açıklayıcı değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olmasına izin verdiği için sıklıkla çoğu araştırmacı tarafından tercih edilmektedir. Ancak ARDL analizinin bağımlı değişkenin birim kök içermesi, dejenere durumların olması, açıklayıcı değişkenlerin dışsal olması gibi pek çok varsayımları bulunmaktadır. Çalışmalarda bu varsayımların ihlal edilmesi durumu olduğunda yanıltıcı sonuçların oluşabileceği belirtilmektedir (Sam vd., 2019:135-136).

Modeldeki değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin tespiti amacıyla Genişletilmiş ARDL sınır testi için çalışma kapsamında oluşturulan model şu şekilde gösterilmektedir:

$$LKİ_{it} = \alpha_0 + \phi_1 LKİ_{it-1} + \phi_2 LFER_{it-1} + \phi_3 LGSYH_{it-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_i \Delta LKİ_{it-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_i \Delta LFER_{it-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_i \Delta LGSYH_{it-1} + u_i$$

Bağımlı ve bağımsız tüm değişkenler için F-testi ($F_{Overall}$, literatürde sınır testi olarak bilinmektedir)

Buradaki kritik değerler Narayan (2005) çalışmasından elde edilmiştir.

$$1. F_{Overall} \text{ test: } H_0 : \phi_1 = \phi_2 = \phi_3 = 0 \quad (2)$$

Gecikmeli bağımlı değişken için t-testi ($t_{bağımlı}$), Kritik değerler Pesaran ve ark. (2001) çalışmasından elde edilmektedir.)

$$2. t_{dv} \text{ test} = H_0 : \phi 1 = 0 \quad (3)$$

Sadece bağımsız değişkenler için F-testi ($F_{\text{bağımsız}}$), Kritik değerler Sam ve ark. (2019) çalışmasından elde edilmektedir.)

$$3. F_{IDV} \text{ test } H_0 : \phi 2 = \phi 3 = 0 \quad (4)$$

Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığının belirlenebilmesi için bu üç testin hesaplanan değerlerinin kritik değerlerden büyük ve anlamlı olmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Şayet anlamlı değilse değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı ifade edilmektedir. Geleneksel ARDL yönteminde, eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edildikten sonra, genel olarak hata düzeltme katsayısı da hesaplanmaktadır. Fakat Genişletilmiş ARDL(A-ARDL) modelinin temel alındığı Sam vd. (2019) çalışmasında hata düzeltme katsayısına yer verilmemiştir. Bu yüzden çalışmada hata düzeltme katsayısı hesaplanmamıştır (Aslan, 2023:374). A-ARDL Sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. A-ARDL Sınır Testi Sonuçları

Testler	Hesaplanan Değer	Alt Sınır	Üst Sınır
F _{Overall}	7.71	4.26	5.47
t _{DV}	-4.79	-2.86	-3.53
F _{IDV}	6.63	3.31	5.64

F_{OVERALL} ve t_{DV} için üst ve alt sınır değerleri elde edilir Pesaran vd. (2001) alınmıştır. Bununla birlikte, F_{IDV} için sınır değerler Sam ve diğerlerinden (2019) elde edilmiştir. Sınır değerler %5 anlamlılık düzeyinde elde edilmiştir.

Tablo 4'te gösterilen A-ARDL sınır testi sonuçlarına göre bütün testler için belirlenen hesaplanan değerler %5 anlamlılık düzeyinde üst ve alt sınır seviyesinden büyük çıkmıştır. Dolayısıyla Türkiye için ele alınan dönemde değişkenler arasında uzun dönemli kointegrasyon ilişkisinin olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu eş bütünleşme ilişkisinin uzun dönemli kat-sayı tahmin sonucu ise Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. A-ARDL Uzun Dönem Eş Bütünleşme İlişkisi Sonuçları

	Bağımlı Değişken: LKİ			
	Katsayı	Std. Hata	t-ist	Olasılık
LFER	-0.0978	0.0569	-1.7168	0.009**
LGSYİH	0.0212	0.0247	0.8571	0.099***
Sabit	3.8025	0.8165	4.6569	0.000

Not: **, *** sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

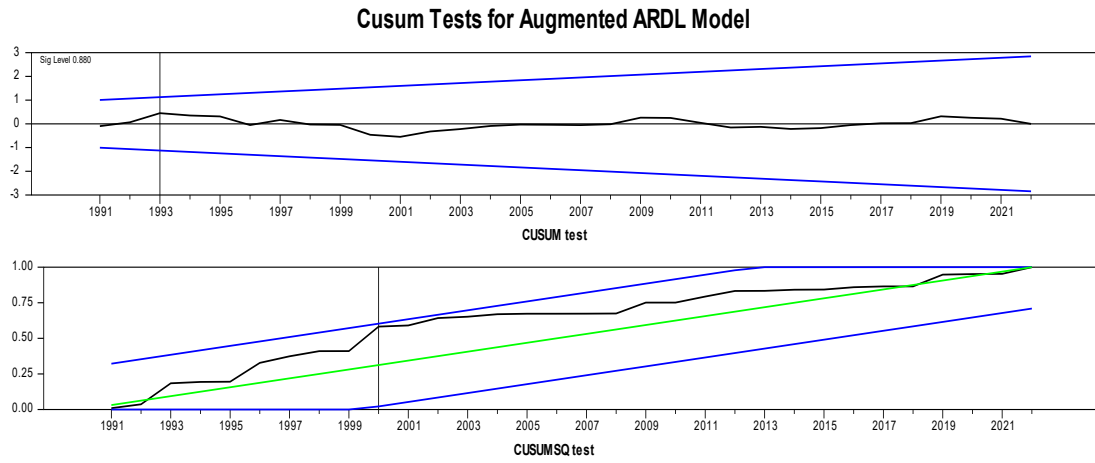
Tablo 5'teki uzun dönem tahmin sonuçlarına bakıldığında söz konusu dönemde kadın iş gücüne katılım oranı üzerinde doğurganlık oranının istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Doğurganlık oranındaki %1'lik bir artış kadın iş gücüne katılımı %0.09 oranında azaltmakta, ekonomik büyümede meydana gelen %1'lik bir artış ise kadın iş gücüne katılım oranını söz konusu dönemde %0.02 oranında artırmaktadır. Elde edilen bulgular literatürde Mishra vd.(2010), De Laat Sevilla Sanz(2011),Altuzzara vd.(2019), Karaca ve Çımat(2022) çalışmalarının bulguları ile paralellik göstermektedir.

Tablo 6. Tanısal Testler

Testler	t-ist	Olasılık
Breusch- Godfrey LM Testi	4.7192	0.2982
Heteroskedasite Testi	27.148	0.1311

Ramsey Reset Testi	0.1968	0.6573
Jarque Bera Test	4.4337	0.1089
Cusum		İstikrarlı
CusumQ		İstikrarlı

Tablo 5'daki verilere göre Breusch-Godfrey LM, Jarque-Bera, Heteroskedasite (ARCH) testi ve Ramsey Reset testlerinin olasılık değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için H_0 temel hipotezleri reddedilememiştir. Dolayısıyla modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmayıp, kalıntılar normal dağılıma sahiptir. Ayrıca model spefikasyonunun doğru kurulduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 5: CUSUM ve CUSUMQ Testleri

CUSUM testi, modelin hata terimlerinin %95 güven düzeyi içinde kalıp kalmadığını değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Öte yandan CUSUMSQ (CUSUM Kare) testi ise hata terimlerinin karelerinin zaman içerisindeki birikimli davranışlarını inceleyerek, bu terimlerin yine %95 güven aralığında olup olmadığını test eder (Çetin, Kutlutürk ve Akmaz, 2014: 257). Her iki testten elde edilen grafikler incelendiğinde, hem hata terimlerinin hem de bu terimlerin karelerinin belirtilen güven aralığı içinde kaldığı görülmektedir. Bu durum, modelin parametre tahminlerinin istikrar gösterdiğini ve modelin yapısal olarak tutarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ülkeler gelişmişlik ve kalkınmışlık seviyesini artırmak için kadın istihdamına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Küreselleşme ile beraber gelişme gösteren sosyal ve iktisadi yapı kadın istihdamında destekleyici bir rol üstlenmektedir. Kadınların da tıpkı erkekler gibi işgücü piyasasında aktif bir şekilde bulunması, hem piyasa dengesinin hem de sürdürülebilir bir ekonomik istikrarın sağlanması noktasında önem teşkil etmektedir (Odabaşı ve Özer, 2023:52-53).

Bu çalışmada 1990-2022 dönemi için Türkiye'de kadın işgücüne katılım oranını etkileyen etmenler incelenmiştir. Oluşturulan modele mevcut literatürün desteklediği kadınların iş gücüne katılımında etkili olan doğurganlık ve ekonomik büyüme değişkeni eklenmiştir. Çalışmanın amacına yönelik olarak ilgili değişkenler arasındaki olası uzun dönem eş bütünleşme ilişkisi geleneksel ARDL modeline göre esneklikleri ve daha avantajlı yönleri olan A-ARDL tekniği ile incelenmiştir. Elde edilen bulgularda kadın işgücüne katılım doğurganlık ve ekonomik

büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı elde edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda uzun dönem tahmin sonuçları değerlendirildiğinde ise söz konusu dönemde kadın iş gücüne katılımı üzerinde doğurganlık oranının ve ekonomik büyümenin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Doğurganlık oranındaki artışlar kadın iş gücüne katılımı azaltmakta, ekonomik büyümedeki artışlar kadın iş gücüne katılımı artırmaktadır. Literatürde birçok çalışmada (Mishra vd.(2010), De Laat Sevilla Sanz (2011),Altuzzara vd.(2019), Karaca ve Çımat(2022)) kadın iş gücüne katılım ve doğurganlık oranı arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı elde edilmiştir. Emek piyasasında annelik rolü, kadının çocuk bakımına yönelik ev içi sorumluluklarının bulunması nedeniyle iş yaşamındaki verimliliğini etkileyebilmekte ve bu durum kadınların çalışma hayatına ara vermelerine yol açabilmektedir. (Korkmaz ve Korkut, 2012:51-59). Doğurganlık oranı ile iş gücüne katılım arasında tespit edilen ters yönlü ilişkiyi dengelemek için, devlet destekli kreş, okul bakım hizmetleri sağlanabilir ve kadınların yeniden iş hayatına katılmaları desteklenebilir. Ekonomik büyümenin iş gücüne katılımda olumlu etkisini daha da artırmak için ise, sürdürülebilir büyüme stratejileri kadın sektörlerini destekleyici şekilde tasarlanabilir, bu ise istihdam artırıcı etki sağlayabilir.

Ülkemizde kadınların iş gücüne katılım oranları son yıllarda artmış olsa da, hala erkeklere kıyasla düşük seviyelerde kalmaktadır. Bu durumu etkileyen bir dizi faktör bulunmaktadır. Eğitim seviyesi, cinsiyet ayrımcılığı, ailevi sorunlar, toplumsal baskı, çocuk bakımı, ev işleri, ücret eşitsizlikleri, gibi pek çok problem, kadınların iş gücüne katılımını olumsuz bir şekilde etkileyen etmenler olarak sıralanabilir. Fakat kadınların iktisadi hayata katılımının artırılması açısından yapılacak düzenlemeler ve değişiklikler, hem ülke ekonomisi açısından hem de toplumsal açısından büyük bir öneme sahiptir.

Kadın istihdam oranlarının yüksek düzeylerde olması, genel olarak bir ülkenin gelişmişlik seviyesini gösteren temel parametrelerden biridir. Kadınların iş gücüne katılımının artırılması, ailelerin gelirlerini artırmakta ve ülkenin genel refah seviyesinin yükselmesine yardımcı olmaktadır. Dünya genelinde olduğu gibi, Türkiye'de de sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşebilmesi adına toplumdaki bütün kişilerin, bilhassa kadınlarımızın iş hayatına katılmaları ve nitelikli iş gücüne sahip olmaları gerekmekte ve buna yönelik politikaların uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımının artırılmasına yönelik araştırmacılar, politika yapıcılar ve konuyla ilgilenen için geliştirilen öneriler ise şu şekilde sıralanmaktadır.

- Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın daha yüksek olduğu ülkelerde kadınların iş gücüne katılma oranlarının fazla olmasıyla birlikte kadınların iş gücüne katılımının neden önemli olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bir kez daha vurgulanabilir.
- Kadın istihdamını artırmaya yönelik olarak hükümet politikaları iş gücü piyasasındaki güncel durumlara göre revize edilmeli ve denetlenebilir olmalıdır.
- Kadın ve erkek arasında terfi ve ücretlendirme açısından eşitlik sağlanması konusunda denetimler yürütülmelidir ve cinsiyete dayalı bir ayrımcılıkla değil, performans dayalı terfi ve ücretlendirme yapılması verimliliğin artmasını sağlamakta ve iktisadi kalkınmanın olumlu bir şekilde etkilenmesine yol açmaktadır.
- Çalışma saatlerinin esnetilmesi gerekebilir ve uzaktan çalışma imkânı sağlanabilir.
- Kadınların doğurganlık kararlarına destek olmak için doğum izni, ebeveyn izni ve çocuk bakımına yönelik mali teşvikler sunulabilir. Kadınların çocuk sahibi olduktan sonra iş gücünden uzaklaşmalarını engellemek amacıyla, doğum sonrasında işe dönüşleri teşvik edici programlar uygulanabilir.

Bu çalışmanın kısıtları, kadınların iş gücüne katılım oranını etkileyen değişkenlerin kapsamıyla sınırlıdır. Bu doğrultuda, ileride yapılacak araştırmalarda hükümet politikaları, ekonomik, sosyal, kültürel faktörler ve teknolojik gelişmeler gibi ek değişkenlerin dâhil edilmesi faydalı olabilir. Sektörel bazda kadın iş gücüne katılımı belirleyen etmenlerin neler olduğuna yönelik incelemeler yapılabilir. Ayrıca, farklı ülke –ülke grup kıyaslamaları yapılarak bunların analiz sürecine katılması, daha güçlü genellemelere politika önermelerine katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N., & Çeviş, İ. (2019). "Türkiye' de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi", 17(3), 146-163. <https://doi.org/10.11611/Yead.594124>
- Altuzzarra, A., Galvez-Galvez, C. & Gonzales-Flores, A. (2019). "Economic Development and Female Labour Force Participation: The Case of European Union Countries", Sustainability, 11(7), 1962.
- Aslan, M. (2023). "Savunma harcamaları Türkiye'de Ekonomik Büyümeyi Artırıyor Mu? Genişletilmiş ARDL Yaklaşımı İle Yeniden Gözden Geçirilmesi". Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 368-381. DOI: <https://doi.org/10.22466/acusbd.1337673>
- Bhalla, S.& Kaur, R. (2011). "Labour Force Participation of Women in India: Some Facts, Some Queries", Lse Asia Research Centre Working Paper 40
- Bolcan, A. E. (2006). "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadının Yeri ve Kadın İşsizliği"[Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Brewster, Karin L. & Rindfuss, Ronald R. (2000). "Fertility and Women's Employment in Industrialized Nations". Annual Review of Sociology, 26(1), 271-296
- Cameron, L. A., Contreras Suarez, D., & Tseng, Y. P. (2023). "Women's transitions in the labour market as a Result Of Childbearing: The Challenges of Formal Sector Employment in Indonesia". Available at SSRN 4437295. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4437295>
- Christopoulos, D. K., & Leon-Ledesma, M. A. (2010). "Smooth Breaks and Non-Linear Mean Reversion: Post-Bretton Woods Real Exchange Rates". Journal of International Money and Finance, 29(6), 1076-1093. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2010.01.007
- Çetin, A. K., Kutlutürk, M. M. & Akmaz, H. K. (2014). "Eğitim Durumuna Göre İstihdamın Gsyh Etkisi" . Journal of Management and Economics Research , 12 (22) , 249-266.
- De Laat, Joost & Sevilla-Sanz, Almudena, (2011). "The Fertility And Women's Labor Force Participation Puzzle in OECD Countries: The Role of Men's Home Production", Feminist Economics, 17(2), p.87-119.
- Engelhardt, H., Kögel, T. & Prskawets, A. (2004). "Fertility and Women's Employment Reconsidered: A Macro-Level Time-Series Analysis for Developed Countries, 1960-2000", Population Studies, 58(1), 109-20.
- Eren, Ş.(2024). "Türkiye'de Kadın İstihdamının Önemi ve Ekonomik Etkileri", Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Eryer, A., Eren, A. S., & Orhan, M. A. (2024). "Karayolu Taşımacılığı İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: 1990-2022 Yılları Türkiye Örneği". Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 20(4), 1303-1323. <https://doi.org/10.17130/ij-meb.1476579>
- Eser, K.,& Gökmen, Ç. E. (2009). "Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler". Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1(2), 41-56.
- Göktaş, N. (2023). "Covid-19 Salgınının İşsizlik Üzerindeki Etkisi: TÜİK ve İŞKUR Verileri Üzerinden Bir Değerlendirme", Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), 29-40.
- Gözüm, P. (2024). "Türkiye'de Kadın İstihdamı: Sorunlar ve Fırsatlar", Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(1), 109-125.

- Karaca, B. & Çımat, A. (2022). "Türkiye’de Doğurganlık ve İşsizliğin Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi İle Analizi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 23(50), 102-118.
- Karaaslan, İ.(2021). "*Nitel ve Nicel Boyutlarıyla Türkiye’de Kadın İstihdamının Değerlendirilmesi*". Ed: Şenol Öztürk, 2000’li Yıllarda Türkiye’de İşgücü Piyasası Dinamikleri, ss.161-180, Orion Yayınevi, Ankara
- Karatepe, S. G. & Türkmen, S. M. A. (2025). "İstatistiklerle Kadın İşgücü Görünümü", *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 12(115), s.183-192.
- Kızılgöl Ayvaz, Ö. (2012). "Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 88-101.
- Korkmaz, A. ve Korkut, G. (2012). "Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 41-65.
- Kutlar, A., Erdem, E., & Aydın, F. F. (2012). "Kadınların İşgücüne Katılması İle Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma", *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi*, 7(1), 149-168
- Küçükbay, F. & Kocabaş, İ.Ü. (2023). "Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılım Oranını Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi". *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(32), 29-51.
- Luci, A. (2009). "Female Labour Market Participation and Economic Growth", *International Journal Of Innovationandsustainable Development*, 4(2), 97-108. <https://doi.org/10.1504/IJSD.2009.028065>
- Marjanović, I., Popović, Ž., & Milanović, S. (2024). "Determinants of Female Labour Force Participation: Panel Data Analysis", *Central European Business Review*, 2024(2), 69-88.
- Mishra, V., Nielsen, I., & Smyth, R. (2010). "On The Relationship Between Female Labour Force Participation And Fertility in G7 Countries: Evidence From Panel Cointegration and Granger Causality". *Empirical Economics*, 38(2), p.361-372.
- Mishra, V., & Smyth, R. (2010). "Female Labor Force Participation and Total Fertility Rates in The OECD: New Evidence From Panel Cointegration And Granger Causality Testing", *Journal Of Economics and Business*, 62(1), p.48-64.
- Narayan, P. K. (2005). The Saving and Investment Nexus for China: Evidence from Cointegration Tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979-1990
- Narayan, P. K., & Smyth, R. (2006). "Female Labour Force Participation, Fertility and Infant Mortality in Australia: Some Empirical Evidence from Granger Causality Tests", *Applied Economics*, 38(5), p.563-572.
- Odabaşı, Y. & Özer, G. (2023). "Türkiye’de Son Yıllarda Kadın İstihdamının Durumu ve Kadın İstihdamını Artırmaya Yönelik Destekler", *İktisadi Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), s.47-54
- Özocaklı, D., & Khanalizadeh, B. (2023). "Türkiye’de Kadın İstihdamının Bazı Belirleyicileri: Fmols Yöntemi İle Bir Analiz", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 1131-1144.
- Pata, U. K. & Caglar, A. E. (2021). "Investigating The EKC Hypothesis with Renewable Energy Consumption, Human Capital, Globalization and Trade Openness for China, Evidence from Augmented ARDL Approach with A Structural Break". *Energy*, 216, <https://doi.org/10.1016/j.energy.2020.119220>
- Pesaran, H. M., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). "Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships". *Journal Of Applied Econometrics*. 16(3), 289 – 326
- Sam, C. Y., Mcnown, R. & Goh, S. K. (2019). "An Augmented Autoregressive Distributed Lag Bounds Test for Cointegration". *Economic Modelling*, 80, 130-141

- Kadın İş Gücüne Katılım Oranında Doğurganlık ve İktisadi Gelişimin İncelenmesi: Genişletilmiş ARDL Analizi
Investigation Of Fertility And Economic Development In Female Labour Force Participation Rate In Turkey: Augmented-ARDL Analysis
Seguino, S.(2000). "Gender Inequality and Economic Growth: A Cross –Country Analysis", *World Development*, 28(7), 1211-1230.
- Serel, H. & Özdemir, B. S. (2017). "Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 134-150.
- Simba, H.M., & Gunes, H. (2023). "Causal relationship between female labor force participation rate and total fertility rate: an empirical evidence from mena Countries". *Journal of Economic Policy Researches*, 10(1), 303-316.
<https://doi.org/10.26650/JEPR936908>
- Şahin, Kutluay D. (2022). "Kadın İstihdamının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ampirik Bir Analiz", *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 8(2), s.277-288.
<https://Doi.Org/10.20979/Ueyd.1135131>
- Türlüoğlu, E. (2018). "Kadın İstihdam ve Büyüme İlişkisi: VAR Modeli Analizi", *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(9), s.59-68.
- Uysal, D., Keskin, R., & Sertkaya, Y. (2016). "Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *İktisadi Yenilik Dergisi*, 3(2), s.73–92.
- Üçler, G. & Kızılkaya O. (2014). "Kadın İstihdamının Boşanma ve Doğurganlık Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bölgesel Panel Veri Analiz", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2/2, s. 28-43
- B. Kuru Uzkuurt, (2024). "Güney Avrupa Refah Devletlerinde Kadın İstihdamının Belirleyicileri Üzerine Bir Panel Veri Analizi", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 24(65), s.769–793,
<https://Dx.Doi.Org/10.21560/Spced.Vi.1532048>
- Yiğen N. & Kabakçı Günay, E. (2022), "Türkiye’de İstihdam Yapısının Cinsiyete ve Sektörlere Göre Değerlendirilmesi", *Ekonomi, Finans ve Politika Konularında Güncel Paradigmalar*, ed. Kabakçı Günay, E., Efe Akademi Yayınları, İstanbul.